

УДК 272.3(477)«16»:271.735:378

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2026.64.13>

РЕФОРМА ЧЕРНЕЦТВА ТА РОЗВИТОК БОГОСЛОВСЬКОЇ ОСВІТИ В КИЇВСЬКІЙ УНІЙНІЙ ЦЕРКВІ ЗА МИТРОПОЛИТА ЙОСИФА ВЕЛЯМИНА РУТСЬКОГО

Олег Каськів

*ПЗВО «Івано-Франківська академія Івана Золотоустого»,
кафедра богослов'я
вул. Софрона Мудрого, 22, 76019, м. Івано-Франківськ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-1304-9463>*

Роман Кулинцак

*ПЗВО «Івано-Франківська академія Івана Золотоустого»,
кафедра богослов'я
вул. Софрона Мудрого, 22, 76019, м. Івано-Франківськ, Україна
<https://orcid.org/0009-0006-8042-2909>*

У статті досліджено реформу чернецтва та розвиток богословської освіти в Київській Церкві за митрополита Йосифа Веляміна Рутського (1613–1637). Проаналізовано його бачення необхідності глибоких перетворень, які, на його думку, мали стати фундаментом для зміцнення унії. На початку статті розглянуто незадовільний стан чернецтва на момент його приходу на митрополичий престол: більшість монастирів була нечисленною, а настоятелі часто виступали проти унії. У відповідь на це Рутський, за підтримки Апостольського Престолу, здійснив поетапну реформу. Ключовим моментом стало заснування у 1617 році централізованого Василянського Чину із загальними правилами, єдиним керівництвом та обов'язковим новиціатом. Цей процес було узаконено папськими декретами 1624 та 1631 років, що підтвердили автономію Чину та його підпорядкування митрополиту. Окрім чернецтва, Рутський приділяв значну увагу підвищенню освітнього рівня духовенства. Він розумів, що низький освітній рівень є основною причиною духовної кризи. Отже, митрополит ініціював створення мережі шкіл та колегій при монастирях, а також домігся стипендій для руської молоді в європейських освітніх закладах. Найамбітнішим його проєктом стало заснування генеральної духовної семінарії в Мінську. Хоча цей проєкт зіткнувся з труднощами, він став символом прагнення Рутського до всебічної освітньої реформи. Кобринський синод 1626 року розглядав окремі питання з різних аспектів життя, як-от: підготовка до священницького стану, симонія, таємні подружжя, надання парафій, документи на церковні привілеї, звітність єпископів перед митрополитом, обрядові справи та відбування синодів кожні чотири роки, семінарії та обіцянки, надані для унії польським урядом та королем. Вперше в історії Київської Церкви на синодах було піднято питання створення генеральної семінарії, яка мала б здійснювати семінарійну формацію та виховувати майбутніх душпастирів. Синод у Кобрині відповідав на проблеми, поставлені обставинами життя, намагаючись дати рішення, які мали б привести до позитивного результату. Кобринський синод не виправдав тих надій, які на нього поклали синодальні отці, сподіваючись, що саме на синоді зуміють примиритися між собою, хоча синод не привернув молитовної єдності та не привів до церковного замирення між православними та з'єдиненим, проте це була перша спроба синодального мислення щодо єдності Київської Церкви.

Ключові слова: Йосиф Велямін Рутський, Київська унійна церква, реформа чернецтва, Чин святого Василя Великого, богословська освіта, духовна семінарія, Берестейська унія, Апостольський Престол, Йосафат Кунцевич.

© Каськів О., Кулинцак Р., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Постановка проблеми. Київська Церква на початку XVII століття, після Берестейської унії 1596 року, переживала глибоку внутрішню кризу та занепад. Унія не принесла миттєвого відродження, натомість викрила століттями накопичені проблеми: моральну деградацію духовенства, його залежність від світської влади (особливо у призначенні настоятелів монастирів), матеріальні злидні, нещастя серед парафіяльного священства та критичний брак освітніх закладів. Цей внутрішній колапс поставив під загрозу саме існування з'єднаної Церкви. В умовах цієї руїни Митрополит Йосиф Вельямин Рутський, високоосвічений і стратегічно мислячий ієрарх, прийняв на себе місію фундаментальних реформ. Він усвідомлював, що подолання кризи можливе лише через відновлення духовенства, а ключовим кроком для цього було заснування духовної семінарії. Проблема дослідження полягає у необхідності комплексного аналізу глибини цього внутрішнього занепаду Київської Церкви та оцінки реформаторської діяльності Митрополита Рутського, зокрема його освітніх ініціатив, як єдиного стратегічного шляху до порятунку та відродження з'єднаної Митрополії.

Історична та богословська література представлена широким спектром робіт. Загальні історичні праці А. Великого («З літопису християнської України») та Б. Гудзяка («Криза і реформа: Київська митрополія...») є ключовими для розуміння широкого історичного контексту, передумов Унії та глибини церковної кризи. О. Каськів у своїх роботах («Партикулярне право УГКЦ») надає важливу інформацію про законодавчі та історичні джерела УГКЦ, що допомагає оцінити інституційний стан Церкви. Біографічні нариси М. Шегди та І. Назарка деталізують життєвий шлях Рутського. Праці П. Підручного є фундаментальними для розуміння історії Василянського Чину та його реформи. Дослідження Р. Головацького та П. Хомина безпосередньо розкривають тему освітніх ініціатив Рутського. Новітні дослідження О. Добоша, П. Лотоцького, Л. Тимошенка, В. Мороза, М. Марисюка та інші матеріали (зокрема, О. Карліна, П. Кречун) розширюють історичну перспективу, забезпечуючи всебічне дослідження теми.

Метою роботи є комплексний аналіз причин внутрішнього занепаду Київської Церкви у перші десятиліття після Берестейської унії (початок XVII століття) та всебічне дослідження реформаторської програми Митрополита Йосифа Вельямина Рутського із зосередженням на його стратегічних освітніх ініціативах (заснуванні семінарії) як ключовому інструменті для подолання духовної кризи, відродження здорового духовенства та інституційного зміцнення з'єднаної Київської Митрополії.

Виклад основного матеріалу. Фундаментальною складовою частиною церковно-реформаторської діяльності митрополита Йосифа Вельямина Рутського постала комплексна перебудова чернечого життя, яку ієрарх розглядав як наріжний камінь зміцнення та інституційної розбудови Київської Церкви [9]. Стратегічне бачення митрополита ґрунтувалося на переконанні, що життєздатність церковної структури прямо залежить від інтелектуального та духовного рівня духовенства, насамперед – єпископату. Аналізуючи тогочасний стан київського чернецтва, митрополит критично констатував дефіцит «святості та знання», вбачаючи вихід із кризи у поєднанні духу аскетичної досконалості з високим рівнем богословської освіти. Таким чином, реформа Рутського була спрямована на створення нової генерації освічених монахів, здатних стати інтелектуальним та моральним авангардом Київської Митрополії [20, с. 31].

Варто зауважити, що стан чернечого життя в Київській митрополії після укладення Берестейської унії тривалий час залишався кризовим [17, с. 100–101; 18, с. 169–170]. За тогочасними статистичними даними, у 1596 році структура митрополії охоплювала близько 200 монастирів, де перебувало до тисячі ченців: зокрема, 30 осередків діяло у Львівській

епархії, понад 20 – у Перемишльській, 61 – у Луцько-Острозькій, а 46 – на теренах Великого князівства Литовського [17, с. 100–101; 18, с. 169–170]. Більшість цих інституцій була нечисленною (по 2–3 особи) і лише номінально залежала від юрисдикції місцевого єпископа. Специфіку ситуації підкреслює той факт, що на Берестейському синоді були представлені лише 13 найбільших монастирів, причому тільки 4 архімандрити підтримали унію, тоді як 9 приєдналися до опозиційного православного собору [16, с. 99–100; 5, с. 178]. З огляду на таку організаційну розпорошеність та ідеологічне розмежування системна реформа чернецтва стала для Київської Церкви питанням виживання.

Осередком поживавлення чернечого життя став Віленський монастир Святої Трійці, де у 1601 році перебував лише один чернець, а з 1604 року до нього приєднався Йосафат Кунцевич. Після прийняття чернецтва у 1607 році Йосиф Рутський спільно з Кунцевичем розпочав практичне впровадження реформ на локальному рівні цієї обителі. Коли Рутський отримав призначення на посаду адміністратора митрополії, нове керівництво Віленським монастирем та обов'язки архімандрита перейшли до Йосафата Кунцевича [16, с. 115; 9].

Цілком новий період трансформації чернечих структур розпочався після подорожі митрополита Йосифа Рутського до Риму протягом 1615–1616 років. Під час офіційного візиту ієрарх домігся від Папи дозволу на створення освітніх закладів за моделлю єзуїтських колегіумів та забезпечив чотири стипендіальні місця для василіан у колегії святого Атанасія. Крім того, він отримав згоду генерала Ордену Єзуїтів на допомогу двох священників для методичного впорядкування внутрішнього життя та статутів василіанських громад [16, с. 115].

У вересні 1617 року в офіційному листуванні з кардиналом Боргезе митрополит Йосиф Рутський підбив перші підсумки інституційного реформування василіанського чернецтва. Владика наголошував на тому, що майбутнє Грецької Церкви безпосередньо залежить від приведення Чину святого Василя Великого до впорядкованої структури, яка б поєднувала східну традицію з ефективністю західних чернечих інститутів. Ключовим етапом реформи стало створення новіціату в Битені – інноваційної для тогочасної Київської митрополії форми підготовки майбутніх ченців. На відміну від архаїчної системи індивідуального наставництва, Рутський запровадив централізований вишкіл, орієнтований на досвід латинських орденів [22, с. 31–32].

Оскільки всередині самого Чину на той момент бракувало фахівців, здатних викладати за новими методиками, митрополит залучив до освітнього процесу отців-єзуїтів. Стратегічний план Рутського передбачав поетапну ротацію: спочатку через новіціат пройшли досвідчені ченці («старші»), які мали перейняти дисципліну та методи виховання, щоб згодом самостійно навчати наступні покоління. Протягом цього перехідного періоду прийом нових членів до Чину був тимчасово призупинений, аби забезпечити якісний відбір майбутніх магістрів новіціату. Такий системний підхід, на переконання митрополита, мав закласти міцний фундамент для розвитку Чину та утвердження церковної єдності [22, с. 31–32].

Фундаментом оновлення чернечого життя стала кодифікація правил Чину. Митрополит Йосиф Рутський здійснив масштабну роботу із систематизації спадщини святого Василя Великого, адаптуючи її до вимог часу. Його підхід базувався на збереженні автентичного духу східного уставу за одночасного впровадження чіткої інституційної структури. Опрацьовуючи «Спільні правила», владика стикнувся з потребою детальнішої регламентації обов'язків урядників Чину – аспектів, які не мали вичерпного висвітлення в першоджерелах, але були критично важливими для ефективного адміністрування [22, с. 32].

Вагомою подією в історії реформи стало проведення першої чернечої капітули, що відбулася 20–26 липня 1617 року в родинному маєтку митрополита у Новгородовичах. За

участю настоятелів оновлених п'яти монастирів – Віленського, Битенського, Жировицького, Новгородського та Мінського – Й. Рутський розкрив сутність реформи Чину як визначального засобу для оздоровлення духовного стану всієї Церкви. Фактично цим кроком митрополит реорганізував монашество Київської митрополії, заснувавши централізований Чин Василян, відомий також як конгрегація Пресвятої Трійці [17, с. 44].

Характерними рисами новоствореної структури стало об'єднання окремих обителів в «одну чернечу родину», що функціонувала на загальних і партикулярних правилах, а також на основі капітульних конституцій. Управління Чином покладалося на митрополита та протоархимандрита, які здійснювали свої повноваження за допомогою ради з чотирьох консулторів. Для вирішення стратегічних справ кожні чотири роки передбачалося скликання генеральної капітули, водночас окремими монастирями керували ігумени, термін повноважень яких обмежувався чотирма роками за призначенням протоархимандрита. Важливою інституційною зміною стало також встановлення норми, згідно з якою ієрархія Церкви надалі мала обиратися виключно з-поміж членів Чину Василян, що забезпечувало єдність духовного та адміністративного провладу митрополії [2, с. 247–248; 17, с. 118–119; 13, с. 330].

Попри зовнішню схожість оновленого Чину святого Василя Великого з латинськими чернечими структурами, ідеологічний вектор реформи Й. Рутського був спрямований не на асиміляцію із Заходом, а на глибоке втілення східної традиції. Митрополит прагнув створити дієздатну інтелектуальну еліту в межах грецького обряду, розглядаючи західні організаційні моделі лише як інструмент для подолання тогочасного занепаду монастирського життя. Таким чином, структурна модернізація, закладена першою капітулою, слугувала захисним механізмом для збереження ідентичності Київської митрополії в умовах тогочасних міжконфесійних викликів.

Другий етап інституціоналізації Чину відбувся під час Лавришівської капітули 1621 року, де було впроваджено Партикулярні правила – фундаментальний кодекс внутрішньої дисципліни, що деталізував обов'язки кожного члена спільноти [15, с. 173; 17, с. 121]. Окрім суто регулятивних норм, ця подія ознаменувала початок формування історичної свідомості василян: рішення про створення централізованого архіву у Вільно та офіційну фіксацію історії Чину свідчило про перехід від розрізнених монастирських осель до єдиної корпоративної структури. Визнання ролі єзуїтів у цьому процесі лише підкреслювало прагнення василян перейняти найкращі освітні та адміністративні практики того часу для власного зміцнення [16, с. 176].

Проте стрімка трансформація Чину спровокувала внутрішній опір та зовнішню агресію, що змусило митрополита скликати третю капітулу достроково. Суворі аскеза та дисциплінарні вимоги стали причинами дезертирства частини ченців до латинського обряду, де умови життя здавалися їм легшими [22, с. 76]. Цей внутрішній відтік відбувався на тлі кривавого протистояння з козацтвом, яке, підбурюване антиунійною пропагандою, перейшло до відкритого терору: від убивства Антонія Грековича в Києві до систематичного побиття ченців у стінах Софії Київської. Соціальна напруга посилювалася дипломатичними інтригами польських латинських єпископів, чії заклики до Риму про ліквідацію Унії сягали зневіру та провокували чутки про остаточне поглинання греко-католиків латинською Церквою [17, с. 54; 16, с. 121].

Третя генеральна капітула (28 липня – 5 серпня 1623 року), скликана митрополитом Й. Рутським достроково у родинному маєтку Рута, стала моментом істини для новоствореної структури, покликаним остаточно кодифікувати монаше право [16, с. 121]. Центральною подією з'їзду стало запровадження безпрецедентної обітниць «тривання у грецькому обряді», що було прямою відповіддю на загрозу латинізації та дезертирства

ченців. Демонструючи єдність перед обличчям внутрішньої кризи, митрополит Рутський разом з Полоцьким архієпископом Йосафатом Кунцевичем та всіма присутніми делегатами публічно склали присягу на вірність східній традиції та єдності з Римом до самої смерті, що заклало фундамент нової ідентичності церковної еліти [16, с. 122; 17, с. 55].

На тлі цих дисциплінарних зусиль відбувалося стрімке територіальне розширення юрисдикції Чину, що свідчило про успіх реформи на місцях. Йосафат Кунцевич офіційно оголосив про інкорпорацію до Віленської конгрегації трьох потужних осередків своєї єпархії – монастирів у Полоцьку, Череві та Могилеві [16, с. 122; 17, с. 55]. Якщо станом на 1623 рік конгрегація об'єднувала лише 8 монастирів, вже наступного року їхня кількість зросла до 20. Ця динаміка демонструвала не просто кількісний приріст, а системне прийняття оновлених Правил св. Василя Великого широкими колами чернецтва Київської митрополії [2, с. 247; 14, с. 23–24; 13, с. 330].

Для легітимізації цих масштабних змін на міжнародному рівні митрополит Й. Рутський у 1624 році розпочав дипломатичний наступ у Римі. Його звернення до Конгрегації поширення віри (*Propaganda Fide*) мало на меті вибороти для василіан права самостійно обирати протоархимандрита та скликати капітули без стороннього втручання [16, с. 133]. Ключовим стратегічним кроком було прохання делегувати самому митрополиту апостольську владу для затвердження конституцій Чину. Це фактично означало намагання Рутського створити автономну, централізовану та канонічно захищену інституцію, здатну вистояти під тиском як внутрішніх опонентів, так і зовнішніх викликів.

Відповіддю на зусилля митрополита став історичний декрет Конгрегації поширення віри від 24 жовтня 1624 року. Римська курія не лише визнала «надзвичайно підходящим» об'єднання руських ченців у єдину структуру, але й надала їм фундаментальне право на самоврядування: обрання протоархимандрита всієї Руси та скликання генеральних капітул кожні чотири роки. Хоча право остаточного затвердження Конституцій Чину Рим залишив за собою, Конгрегація дозволила ченцям жити за новоствореними правилами вже «в тому часі», аби не допустити занепаду дисципліни до моменту папської апробації [17, с. 133–134]. Цей документ фактично перетворив Віленську конгрегацію на повноцінну чернечу інституцію, інтегровану в канонічну систему Апостольської Столиці.

Того самого року папа Урбан VIII зробив наступний крок до зміцнення престижу василіан, видавши окремий декрет про духовні привілеї. Чин отримав усі «відпусти та ласки», якими раніше (1606 рік) папа Павло V обдарував найстарші західні ордени. Це рішення мало не лише духовне, але й символічне значення: воно урівнювало руське чернецтво в правах з провідними католицькими спільнотами. Повний відпуст під час вступу до Чину чи висвячення ставав потужним стимулом для залучення нової еліти та піднесення морального авторитету василіан [17, с. 134].

Фінальну крапку в процесі інституціоналізації було поставлено у 1631 році, коли Йосиф Рутський домігся піднесення статусу декрету 1624 року до рівня Апостольського Бреве. 20 серпня 1631 року папа Урбан VIII видав документ «*Exponi nobis*», який не просто підтвердив попередні рішення, але й надав митрополиту виняткові повноваження щодо опіки над Чиним та право розрешення ченців від церковних цензур. Саме це бреве 1631 року стало юридичним фундаментом, що завершило тривалий процес утвердження Чину святого Василя Великого як головної інтелектуальної та духовної опори Київської Церкви [16, с. 134; 17, с. 57–58].

Важливим доповненням до розбудови церковних структур стала ініціатива митрополита Й. Рутського щодо реформування жіночого чернецтва. У 1630 році паралельно з розвитком чоловічого Чину він заснував монастир сестер-василіянок, надавши їм оновлені

правила св. Василя Великого [14, с. 33; 22, с. 247–249]. Цей крок засвідчив прагнення митрополита охопити реформою всі верстви чернецтва, перетворюючи жіночі обителі на осередки духовної дисципліни та просвіти.

Проте стратегічним напрямом діяльності Й. Рутського стала турбота про парафіяльне (біле) духовенство. Митрополит усвідомлював, що без радикального підвищення рівня загальної та богословської освіти священників неможливо подолати кризу Київської Церкви. Проблема інтелектуального та морального занепаду кліру гостро постала ще напередодні Берестейської унії. У 10-му пункті «Артикулів...» прямо вказувалося на катастрофічний стан справ: на високі посади часто потрапляли «неуки», які «заледве вмiли читати», або особи, що роками займали духовні уряди без висвячення, прикриваючись королівськими привілеями [4, с. 332].

Для подолання цієї спадщини «загальної кризи» XVI століття митрополит Рутський розпочав створення системи формації духовенства. Він розглядав освічене священство не лише як засіб зміцнення внутрішньої єдності Церкви, але й як головний інструмент її конкурентоздатності в тогочасному релігійно-культурному просторі Речі Посполитої.

Саме тому творці Унії заздалегідь обумовили в пункті 27 «Артикулів...» право засновувати власні школи, семінарії мов грецької і слов'янської, а ще відкривати друкарні під суворим наглядом єпископату для запобігання «поширенню якихось ересей» [4, с. 335]. Вирішення проблеми морально-духовного рівня духовенства вбачалося у створенні розгалуженої системи освітніх закладів. Як влучно зазначає І. Назарко, Й. Рутський став гідним продовжувачем справи митрополита І. Потія у цій тривалій «боротьбі з темнотою духовенства» [14, с. 24].

Особливо гостро ця проблема відчувалася самим Й. Рутським. Ще у 1605 році, будучи ректором семінарії у Вільно, у своїй роботі «Виклад одного русина про виправлення устрою в грецькому обряді» він залишив вражаюче свідчення морального стану тогочасного кліру. Рутський порівнював тодішні церкви з «корчмами», де немає ні порядку, ні справжньої релігії, а вірні не можуть знайти гідного пастиря для сповіді [12]. Він попереджав, що брак «пасовиська» (науки про Бога) штовхає вірних до небезпечних крайнощів: не маючи вчителів, вони самі стають псевдовчителями, що веде до «різних ересей і схизм» [12].

Для подолання цієї спадщини «загальної кризи» XVI століття митрополит Рутський розпочав створення цілісної системи формації. Він розглядав освічене священство не лише як засіб зміцнення внутрішньої єдності Церкви, але й як головний інструмент її конкурентоздатності в тогочасному релігійно-культурному просторі Речі Посполитої.

Отже, вже на старті своєї реформаторської діяльності Йосиф Рутський виявив глибоке розуміння прямої залежності між інтелектуальним капіталом кліру та духовним станом пастви. Його підхід базувався на прагматичному переконанні: подолання системної кризи Київської Церкви неможливе без радикальної модернізації богословської школи. У цій стратегії інтелектуальне оновлення духовенства виступало не просто як освітня мета, але й як головний інструмент реанімації всього релігійного життя українсько-білоруського суспільства.

Зміцнення Київської Церкви після Берестейської унії 1596 року відбувалося під впливом трьох ключових постатей: Іпатія Потія, Йосифа Вельямина Рутського та Св. Йосафата Кунцевича. Однак саме на митрополита Рутського випав найважчий період в історії з'єднання. Тоді як Потій та Св. Йосафат здебільшого протистояли зовнішнім викликам та ворогам, Рутському довелося долати глибокий внутрішньо-духовний занепад. Ця криза вкорінювалася в Церкві впродовж століть і охопила всі верстви ієрархії: від світського духовенства до монашества [8, с. 107–108].

Варто звернути увагу на те, що моральний занепад у монастирях був спричинений, зокрема, позбавленням монахів свободи вибору своїх настоятелів. Право номінувати архімандритів та ігуменів фактично привласнили собі королі та світська шляхта (право патронату). Через це призначення відбувалися не задля духовного блага релігії чи ченців, а виключно з міркувань економічної вигоди. Монастирські маєтки слугували додатковою дотацією чи винагородою для королівських слуг та шляхти, що перетворювало духовні центри на господарські об'єкти, позбавлені аскетичного змісту. Саме тому реформа митрополита Рутського, спрямована на централізацію чернецтва та створення Чину Святого Василя Великого, мала за мету не тільки організаційне впорядкування, але й передусім визволення Церкви з-під шкідливого світського впливу та повернення їй духовної автономії [7, с. 130–131].

Критичний стан тогочасного світського духовенства визначався не лише моральною деградацією та браком елементарних знань, але й глибокою соціальною незахищеністю. Священнослужителі, фактично позбавлені автономії, опинилися в прямій залежності від шляхти. Необхідність виснажливої фізичної праці задля утримання родин перетворювала їх на «чорноробів», що призводило до таких ганебних явищ, як симонія та здирництво. Київська митрополія перебувала в стані глибокого занепаду, вихід з якого був можливий лише через інтелектуальне оновлення. Однак реалізація цього сценарію наштовхувалася на повну відсутність на Русі освітньої інфраструктури та теологічних шкіл [8, с. 108–109].

Саме в цей період системної кризи до управління Церквою приходять Йосиф Велямин Рутський. Його європейський інтелектуальний бекграунд, сформований під час студій у Празі та Римі, дав йому змогу поглянути на проблему глобально. Рутський вбачав у створенні духовної семінарії не просто технічне вирішення кадрового питання, а фундамент для загального церковного та наукового відродження. Організація богословської освіти стала для нього справою життя, стратегічною мрією, навколо якої будувалася вся його подальша діяльність [7, с. 131–132].

Очоловши Київську митрополію, Рутський спрямував усі зусилля на те, щоб, за словами П. Хомина, розірвати «пута темноти й невіжества», що сковували тогочасний клір. Його завдання було амбітним і водночас гранично конкретним: трансформувати малограмотне, пригнічене злиднями духовенство в освічений пастирський стан. Митрополит усвідомлював: без надання священникам базової теологічної підготовки та усвідомленої ідентичності будь-які спроби церковного оновлення залишаться марними [19, с. 263–264].

Станом на 1613 рік освітній ландшафт Київської митрополії був вкрай фрагментарним. Єдиним закладом типу *sui generis* залишалася заснована Іпатієм Потієм у 1601 році школа у Вільно. Ця інституція функціонувала як специфічний симбіоз чернечого новіціату та навчального «студіуму», де ректорство послідовно обіймали П. Федорович та сам Йосиф Велямин Рутський. Попри свою значущість, цей заклад мав обмежений потенціал і не міг бути трансформований у повноцінну духовну семінарію. Поза Вільном існували лише зародкові форми парафіяльних шкіл при монастирях у Бересті та Володимирі, що жодним чином не задовольняло потреб митрополії [1, с. 17–18; 14, с. 24].

Усвідомлюючи масштаб проблеми, новообраний митрополит Рутський ініціював створення розгалуженої ієрархічної мережі навчальних закладів. Його візія отримала офіційну підтримку на найвищому рівні: 31 березня 1613 року король Сигізмунд III надав митрополиту привілей на відкриття шкіл. Програма навчання була підкреслено полікультурною та багатомовною, охоплюючи грецьку, латинську, церковнослов'янську та польську мови, що мало вивести освіту руського духовенства на європейський рівень [10].

Практична реалізація цього плану розпочалася негайно. Того ж 1613 року Рутський заснував новіціат у Битені, а також – за рахунок власних коштів – колегію для василіан

у Новгородку. Важливим етапом стало відкриття Мінської колегії при монастирі святих Косми і Дам'яна у 1615 році (за деякими джерелами – у 1617 році). Прикметно, що заклади в Новгородку та Мінську мали чітку спеціалізацію: вони призначалися виключно для підготовки кандидатів світського (парафіяльного) духовенства. Це свідчило про намір митрополита системно реформувати саме той стан, який найбільше потерпав від неосвіченості [1, с. 17, 19; 14, с. 24].

Знаковим етапом у реформуванні освітньої системи став візит митрополита Йосифа Рутського до Риму. 3 грудня 1615 року Папа Павло V видав бреве “*Piis et devotis*”, яким фактично зрівняв у правах усі уніатські школи Київської Церкви з єзуїтськими колегіумами. Це надало структурам митрополії високий освітній статус та правовий захист. Окрім інституційного визнання, Понтифік забезпечив практичну підтримку, виділивши 22 стипендії для руських студентів у провідних католицьких закладах Європи, зокрема чотири місця в престижній колегії святого Атанасія в Римі [21, с. 357–358; 14, с. 25; 1, с. 20].

Отримані привілеї дали поштовх до подальшого розширення шкільної мережі «на місцях». У 1617 році за ініціативи митрополита відкрилася школа при Полоцькому монастирі. Завдяки меценатській підтримці шляхтича Адама Хрептовича було засновано школу в Краснобарі, а згодом освітні осередки з'явилися в Жировичах та Боруні. Попри це, Рутський тверезо оцінював ситуацію: розпорошена мережа малих шкіл не могла системно вирішити проблему низького освітнього рівня всього духовенства Київської Церкви [14, с. 19, 25].

Для подолання інтелектуальної кризи унійного духовенства митрополит Йосиф Велямин Рутський ініціював створення «генеральної» семінарії – центрального освітнього вузла митрополії. Пошук локації для закладу став питанням церковної дипломатії: у листуванні з Римом (травень 1624 року) митрополит відхилив кандидатуру Вільно, аби уникнути деструктивної конкуренції з місцевою єзуїтською колегією, і зупинив вибір на Мінську. Проте фінансова прірва між амбітним планом та реальними ресурсами змусила ієрарха винести це питання на розгляд Кобринського синоду 1626 року, перетворивши приватну ініціативу на загальноцерковну справу [14, с. 25; 7, с. 135].

Кобринський синод став переломним моментом, легітимізувавши створення «головної гімназії» як осередку формування національної еліти грецького обряду. Постанова синоду чітко окреслила цільову аудиторію – шляхетську молодь, яка мала здобувати «добрі науки» без відриву від рідної віри [3, с. 386]. Цей проєкт отримав небачений для того часу механізм фінансування – систему самооподаткування єпископату, що дало змогу акумулювати кошти для розбудови семінарії при Мінському монастирі.

Попри солідарність ієрархів, шлях до практичного втілення задуму виявився тернистим. Семінарія, покликана стати «кузнею кадрів» для місійної діяльності та інтелектуального захисту Церкви, запрацювала лише у 1632 році. Проте її функціонування було трагічно перерване: пожежа 1640 року, що знищила будівлю закладу, стала не просто технічною втратою, а фундаментальним ударом по всій освітній інфраструктурі Київської митрополії, загальмувавши темпи реформи на десятиліття [11, с. 22; 14, с. 26].

Таким чином, масштабна освітня реформа митрополита Йосифа Веляміна Рутського стала фундаментальним актом інституційного відродження Київської Унійної Церкви, що трансформував її з периферійної структури на інтелектуально потужну інституцію європейського зразка. Шляхом синтезу внутрішньої мережі парафіяльних шкіл та колегій із системою закордонних стипендій у провідних європейських центрах Рутському вдалося сформувати якісно нову генерацію «вченого духовенства», здатного до паритетного богословського діалогу із Заходом. Створення централізованої освітньої інфраструктури,

зокрема проєкт генеральної семінарії, не лише пододало кризу професійної підготовки кадрів, але й заклало підвалини для тривалої культурної самобутності та інтелектуальної конкурентоспроможності унійного кліру в соціополітичному просторі Речі Посполитої.

Висновки. Отже, реформа чернецого життя в Київській Унійній Церкві здійснена завдяки титанічній праці митрополита Й. Рутського та Й. Кунцевича за активної підтримки Апостольського Престолу. Й. Рутський послідовно реалізовував стратегічне бачення ролі чернецтва в оновленні Київської Церкви, яке сформулювалося 1605 року, постійно враховуючи поради та підтримку Апостольського Престолу. Його завершенням стало заснування 1617 року централізованого Чину святого Василя Великого, затвердженого Апостольським Престолом у 1624 і 1631 роках. Реформа чернецтва Й. Рутського досягнула очікуваного результату – сприяла оновленню духовенства та ієрархії, а отже, й утвердженню Київської Унійної Церкви.

Діяльність митрополита Рутського та його реформи стали визначним періодом в історії Церкви, заклали міцний фундамент для її зміцнення та розвитку. Його стратегічне бачення, сформульоване на початку служіння, ґрунтувалося на переконанні, що оновлення церкви можливе лише через глибоке реформування чернецтва та підвищення освітнього рівня духовенства. Рутський послідовно реалізував цю програму, розпочавши з реформи окремих монастирів та об'єднавши їх у централізований Чин святого Василя Великого на першій генеральній капітулі 1617 року. Ця реформа, яку він провадив у тісній співпраці з Йосафатом Кунцевичем та за активної підтримки Апостольського Престолу, забезпечила дисципліну та духовне вдосконалення ченців. Офіційне уконституювання Чину папськими декретами 1624 та 1631 років остаточно затвердило його як життєво важливий інструмент для підготовки нової, високоосвіченої та відданої ієрархії.

Одночасно з реформою чернецтва митрополит Рутський приділяв значну увагу богословській освіті. Усвідомлюючи кризу, що панувала серед духовенства, він розпочав створення мережі шкіл та колегій. Незважаючи на численні перешкоди, він заснував освітні заклади й домогся стипендій для руської молоді в європейських колегіях. Його найамбітішнім проєктом стало заснування генеральної духовної семінарії в Мінську. Завдяки цим зусиллям митрополит Рутський заклали підвалини для системної підготовки нового покоління духовенства, що сприяло не лише утвердженню унії, але й загальному піднесенню духовно-морального стану церкви та народу.

Список використаної літератури

1. Атлант з'єднання: Йосиф Велямин Рутський митрополит Київський й усієї Руси-України. Ювілейна збірка в тристоліття смерті 1637–1937. Перемишль : Видання «Научного Товариства богословів Українсько-католицької духовної семінарії», 1937. 72 с.
2. Великий А. З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Вагикану. Т. IV : XVI – XVII ст. Рим : вид-во О. Василян, 1971. 278 с.
3. Головацький Р. Митрополича семінарія Рутського. Записки ЧСВВ. 1958. Т. III (IX). С. 375–393.
4. Гудзяк Б. Криза і реформа: Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії / пер. М. Габлевич; за ред. О. Турія. Львів: Ін-т історії Церкви ЛБА, 2000. С. 123–136.
5. Добош О. Унія в особистостях її найвизначніших діячів – митрополита Йосифа Вельміна Рутського та Йосафата Кунцевича. *Труди Київської духовної академії*. 2009. № 10. С. 31–43. DOI: <https://doi.org/10.32420/2017.81-82.742>.
6. Карліна О. Українська Греко-Католицька Церква (УГКЦ). URL: http://www.history.org.ua/?termin=Ukrainska_hreko_katolytska (дата звернення 17.09.2025).

7. Каськів О. Партикулярне право УГКЦ: джерела, історія, кодифікація : навчальний посібник. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2018. 372 с.
8. Каськів О. Партикулярне право Української Греко-Католицької Церкви : навчальний посібник. 2-ге вид, випр. і доп. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2024. 200 с.
9. Кречун П. Віленський період в житті священномученика Йосафата Кунцеввича. URL: <https://www.osbm.org.ua/index.php/publikatsiyi/rik-sv-yosafata-ta-y-rutskoho/1237-vilenskyi-period-v-zhytti-sviashchennomuchenika-yosafata-kuntsevycha> (дата звернення: 17.09.2025).
10. Лотоцький П. Історичний погляд на виховання священників у василіянському Чині в добі Просвітництва (XVII – XIX ст.). URL: https://www.bazylianie.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=347:v&catid=16&Itemid=3 (дата звернення: 17.09. 2025).
11. Марисюк М. Митрополит Йосиф Велямин Рутський (в 300-ліття його смерті). Жовква : вид-во О. Василян, 1937. 58 с.
12. Мороз В. Складні сторінки церковної історії. *Verbum*. № 76: Робота з пам'яттю (опубліковано 22 квітня 2020 року). URL: <https://www.verbum.com.ua/04/2020/working-with-memory/difficult-turns-of-church-history> (дата звернення: 17.09. 2025).
13. Нагаєвський І. Історія Римських Вселенських Архієреїв з узглядненням важніших подій Української Церкви і Народу : в 4-х ч. Рим : Видання Українського Католицького Університету ім. св. Климента Папи, 1967. Ч. 2 : Від Авіньйону до французької революції. 602 с.
14. Назарко І. Київські і Галицькі митрополити: біографічні нариси (1590–1960). Рим : вид-во О. Василян, 1962. 271 с.
15. Підручний П., П'єтночко Б. Василіянські генеральні капітули від 1617 по 1636 рік. *Записки ЧСВВ*. Рим; Львів, 2017. Серія II, секція I, том 55. 512 с.
16. Підручний П. Василіянський Чин від Берестейського з'єднання (1596) до 1743 року. Нарис історії Василіянського Чину святого Йосафата. *Записки ЧСВВ*. Рим, 1992. Серія II, секція I, том 48. С. 96–182.
17. Підручний П. Історичний нарис законодавства Василіянського Чину Святого Йосафата (1617–2018). *Записки ЧСВВ*. Рим; Львів, 2018. Серія II, секція I, том 57. 394 с.
18. Тимошенко Л. Організаційна структура Київської митрополії в другій половині XVI ст.: становище та функціонування інститутцій. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2017. Вип. XIX–XX. С. 149–187.
19. Хомин П. Митрополит Й.В. Рутський і його освітні змагання. *Богословія*. Львів, 1923. Т. 1. С. 261–283.
20. Шегда. М. Життєпис митр. Йосифа В. Рутського на тлі його доби. Рим : Богословія, 1991. 52 с.
21. Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia (1750–1953) / collegit introductione et adnotationibus au x it p. A. Welykyj OSBM; Analecta OSBM, Series III, Sectio III. Romae, 1953. Vol. 1 (1075–1700). XX+687 p.
22. Epistolae Metropolitaram, Archiepiscoporum et Episcoporum / Analecta OSBM: Series II, Sectio III. Vol. 1. Epistolae Josephi Velamin Rutskyj Metropolitae Kiovensis Catholici (1613–1637) / Collegerunt adnotationibus illustrarunt et introductione auxerunt r. p. T. Haluscynskyj, A. Welykyj OSBM. Romae, 1956. XXXI+410 s.

REFORM OF MONASTICISM AND THE DEVELOPMENT OF THEOLOGICAL EDUCATION IN THE KYIVAN UNIATE CHURCH UNDER METROPOLITAN IOSYP VELIAMIN RUTSKY

Oleg Kaskiv

*Ivano-Frankivsk Academy of Ivan Zolotoustyj,
Department of Theology studies
Sofron Mudryy str., 22, 76019, Ivano-Frankivsk, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-1304-9463>*

Roman Kulyntsak

*Ivano-Frankivsk Academy of Ivan Zolotoustyj,
Department of Social Sciences and Humanities
Sofron Mudryy str., 22, 76019, Ivano-Frankivsk, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0006-8042-2909>*

The article examines the reform of monasticism and the development of theological education in the Kyivan Union Church under Metropolitan Josyf Veliamin Rutsky (1613–1637). The author analyses his vision of the need for profound transformations, which, in his opinion, were to become the foundation for strengthening the union. The article begins with a discussion of the unsatisfactory state of monasticism at the time of his accession to the metropolitan throne: most monasteries were small and their abbots often opposed the union. In response to this, Rutsky, with the support of the Apostolic See, carried out a phased reform. The key point was the foundation in 1617 of a centralized Basilian Order with common rules, a single leadership, and a mandatory novitiate. This process was legalized by papal decrees of 1624 and 1631, which confirmed the Order's autonomy and subordination to the metropolitan. In addition to monasticism, Rutsky paid considerable attention to raising the educational level of the clergy. He understood that the low educational level was the main cause of the spiritual crisis. Therefore, the metropolitan initiated the creation of a network of schools and colleges at monasteries, and also secured scholarships for Russian youth in European educational institutions. His most ambitious project was the establishment of a general theological seminary in Minsk. Although this project encountered difficulties, it became a symbol of Rutsky's commitment to comprehensive educational reform. The Kobryn synod addressed individual issues from various aspects of life, including: preparation for the priesthood, simony, secret marriages, granting parishes, church privileges, reporting by bishops to the metropolitan, ritual matters, the holding of synods every four years, the establishment of seminaries, and promises made by the Polish government and king regarding the Union. For the first time in the history of the Kyiv Church, the creation of a general seminary was proposed at the synod, which would provide seminary training and educate future pastors. The Kobryn Synod 1626 responded to the challenges posed by the circumstances of the time, seeking solutions that could lead to positive outcomes. However, the synod did not fulfill the hopes placed in it. Despite expectations that the synod would serve as a venue for reconciliation, it did not foster prayer unity or lead to reconciliation between the Orthodox and the united. Nevertheless, it was the first attempt at synodal thinking regarding the unity of the Kyiv Church.

Key words: Joseph Veliamin Rutsky, Kyivan Uniate Church, monastic reform, the Order of St Basil the Great, theological education, theological seminary, Brest Union, the Apostolic See, Josaphat Kuntsevich.

Дата першого надходження статті до видання: 23.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026